

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Müqavimətin səməri

Midiya milləti birinci Daryuşun hökmranlıq dövrəsində və ya ondan sonra parsların işğalı altında olmasına rəğmən öz mübarizələrini verib, fars işğalçılarının istilası əleyhinə möhkəm ruhla müqavimət göstərmişdir.

Parslar isə Midiya millətinin daimi və ümumi üsyanından böyük bir vəhşət içərisində qalmağa məcbur olmuş, Midiya ölkəsində, yəni bugünkü Azərbaycanda bir satrap (hökmran) yaranmasından qorxmışlar. Midiyalılar isə bir nəfəri özlərindən satraplıq məqamına seçdilər. Bu satrapın adı Atropat idi.

Firidun İBRAHİMİ

İldə İskəndər III Daryuş ilə böyük vuruşmalardan sonra həqiqi meydan-dan çıxardı. Daryuş məğlub olub qaçan halda Midiya milləti öz mübarizələrinə Atropatın sərkərdəliyi ilə idamə verib, İskəndərin qüvvələrinin qarşısında qəhrəmancasına vuruşdu. İskəndər İran, Orta Asiya və Hindistanın bir hissəsini işğal etdi.

Yunan müvərrirlərinin yazdığına görə İskəndər ilə Daryuş davalarında Atropat öz midiyalı qoşunları ilə şirkət edirdi. "İskəndərin əleyhinə olan davalarda Qafqaz dağlarının ətəklərində sakin olan midiyalılar da Atropatın mübariz dəstələri ilə birlikdə döyüşdülər".

Atropat 3-cü Daryuşun qaçmağına və onun qoşununun tar-mar olmasına baxmayaraq möhkəm bir iradə ilə öz milləti ilə bərabər mübarizəsinə idamə etdi. O, öz qoşununu çox yaxşı idarə edirdi. Buna görə demək olar ki yunanlılar midiyalıların qəhrəmancasına vuruşmalarını və onların silahlarını tərif etməyə məcbur olmuşdular.

Azərbaycan sözünün mənşəyi

Midiya milləti yunanlıların istilası və təsəllütü altına düşməyə razı deyildi, buna görə Atropat zamanının siyasi şəraitindən istifadə edərək öz məmləkətini parsların işğalı altından çıxarmaqla bərabər İskəndərlə tədbirli bir siyasətlə rəftar edib, millətin və məmləkətin azadlıq və istiqlalını ələ gətirməyə çalışırdı.

İskəndərin təsəllütü uzun müddət sürmədi. İskəndər öldükdən sonra sərkərdələri arasında böyük bir çekişmə baş verdi və İskəndərin işğalı

lə Atropat adlandırılmışdır. Sonra Midiya ərazisində müstəqil bir dövlət yaratmağa müvəffəq olan hökmdar satrap da Atropat tayfasından olduğu üçün bu müqəddəs ləqəbə sahib olmuşdur.

Buna binayən bizim əziz vətənimizin adı Azərbaycan, iftixarlı millətimizin adı da azəri (azərbaycanlı) dir.

Midiyalıların mədəniyyəti

Midiyalıların mədəniyyətinə rəce isnad və mədarekin az olduğuna baxmayaraq, dərin təhqiqatdan sonra parlaq nəticələr əldə edilmişdir. Yunan tarixçisi Herodot Midiya millətinin mədəniyyətini Babil mədəniyyəti ilə bərabər tutaraq, parsların təməddünədən daha yüksək mərtəbədə olduğunu göstərir. Ağayi Pirniya mötəqibdir ki, midiyalıların təməddünü o günün dünyasında rəqibsiz olmuşdur. Buna görədir ki parslar Midiyaya müsəllət olduqdan sonra midiyalıların mədəniyyətinin bir çox üzde olan, zahirə çıxan şeyləri, o cümlədən libas və bəzək, zinət şeyləri etmişlər.

Həmədan

Bir çox görkəmli tarixçilərin Azərbaycanda apardıqları təhqiqat və onun nəticəsində ələ gələn məlumat göstərir ki, Midiya dövlətinin mərkəzi miladdan 6-7 qərn əvvəl, indiki Həmədan şəhərinin yanında Ekbatan şəhəri idi. Bu ad birinci dəfə olaraq Assuriya padşahı Tiqlat Palasarin kitabəsində zikr edilmişdir. Bu padşah (miladdan 1100 il əvvəl) Ekbatan şəhərinin adını medala zəbt edibdir. Bu şəhərin tarixi miladdan 11 qərn qabağa çat-

Midiya dövlətinin hərbi qüdrəti

Midiyalıların davalarda apardıqları şivələr qədim zamanlarda çox məruf olub son dərəcədə şöhrət kəsb etmişdi. Bu isə Midiya millətinin mədəni yüksəliş və iqtidarından hekayət edir. Midiyalıların əsl silahı qılınc idi və eyni halda Midiya əsgərləri qəmişdən qayrılmış oxlardan da istifadə edirdilər, Midiya əsgərləri balıq dərisinə bənzər parçalardan bir növ zireh geyirdilər.

Herodotun yazdığına görə "Midiya sərbazlarının yaxşı sürtülmüş keçədən börtkləri, əlvan donları, dəmir həlqələri, balıq fəlsinə bənzəyən zirehləri, uzun şalvarları var idi. Bunlar söyüd budaqlarından toxunan bir qalxan götürüb onun altından bir ox yeri açırdılar. Bu qısa nizələrdən başqa uzun kamanları və qamışdan oxları var idi. Bellərinə qısa qəmələr bağlayırdılar".

Herodotun midiyalı haqqında verdiyi izahat onların hərbi keyfiyyətləri barəsində tarixçilər tərəfindən verilən şərhlərin ən qiymətli sayılır.

Parslar Midiyaya müstəvli olduqdan sonra midiyalıların eyni libas və nizami təzəyyüatlarını iqtibas edirlər. Yəni də Herodotun yazdığına görə Atinaya hücumunda pars sərbazları eynən midiyalıların libaslarını geymişdilər. Bu mövzunu Müşir əd Dövlə Pirniya da yazdığı tarixdə təsdiq etmişdir.

Midiyalılar at minməkdə və ox atmaqda böyük şöhrət qazanmışdılar. Buna görə də həmişə öz düşmənlərinin canına lərzə salıblar. Tarixçilərin

"Azərbaycan göz l v s v tli bir ölkədir"

Babalarımızın məbədi

Bu satraplığın hökumət mərkəzi Urmiya gölü yanında "Gənzət" yaxud "Çənzət" adlı böyük bir şəhər idi. Ermənilər isə bu şəhərin adını öz əsərlərində "Qanzak" yazmışlar.

Bu şəhər satraplıq mərkəzi olmaqla bərabər midiyalıların ən böyük müqəddəs şəhərlərindən biri idi. Bu şəhərdə bizim atəşpərəst babalarımız məbədlər icad etmişdilər.

Babalarımız öz məbədlərini ziyarət etməkdən ötrü cənub ölkələrindən tutaraq Qafqaz dağlarının ətəklərində sakin olanlara qədər Cənzə şəhərinə ibadətə gəlirdilər. Məmləkətin böyük ruhaniləri məbədlərdə yaşayıb məzhəbi dusturlarını Midiya ölkələrinə göndərirdilər.

Məmləkətin ən əhəmiyyətli yerlərində bugünkü Təbriz, Urmiya, Şəki, Quba, Naxçıvan kimi şəhərlər var idi ki, onlarda da bəhs etdiyimiz məbədlərdən mövcud idi. Xüsusən son zamanlarda sovet Azərbaycanında aparılan tədqiqatdan Bakı, Şəki, Naxçıvan kimi yerlərin ətrafında bu məbədlərin bəzi əsərlərinin baqi qaldığı məlumdur.

Məşhur yazıçı İbn Xordadbehin yazdığına görə Sasani silsiləsinin müəssisəsi olan Ərdəşir Babəkan səltənətə yetişdikdən sonra Cənzə şəhərinin ziyarəti üçün piyada gəlmişdir. Bu isə şəhərin dini cəhətdən nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

İskəndərin hücumuna müqavimət

Midiya milləti Atropatın rəhbərliyi ilə öz istiqlal və hakimiyyət binasını möhkəmləndirdiyi zaman İskəndərin şərq ölkələrinə olan ümumi yürüşünə mərəz qaldı. Miladdan əvvəl 331-ci

altında olan torpaqlarda bir neçə dövlət vücudə gəldi. İran isə Selevkilər hökmranlığı altına keçdi.

Atropat ətrafında olan tamam şəraitdən istifadə edib istiqlal və azadlığını ələ gətirməyə və idarəsi altında olan Midiya ərazisində milli bir hökumət qurmağa müvəffəq oldu.

Parslar isə Selevkilərin və sonra da Əşkanilərin hakimiyyəti altına düşərək Sasani hakimiyyəti dövrünə qədər 550 ildən artıq əsarət altında qaldılar.

Atropatın vücudə gətirdiyi və sonra övladının təvəssöə tərəfindən verilən hökumət Midiya dövlətinin həqiqi varisi olmuşdur. Atropatın idarəsi altında olan ölkəyə "Atropat Midiyası" və yaxud sadəcə olaraq Atropaten deyilirdi. Yunan tarixçiləri Midiya məmləkətinin Atropat tərəfindən idarə olan hissəsinə Atropatena adı vermişlər. Bu ad erməni yazılarında Atropatkan, fars yazılarında Azərbaycan və ərəb yazılarında isə Azərbaycan şəklinə zəbt edilmişdir.

Buna görə məşhur müstəşreq Bartold Azərbaycan sözünün iki min ildən mütəcavüz tarixə malik olduğunu bildirir. Məşruf dil alimi, akademik Marr Atropat kəlməsinin hətta Atropatın səltənətindən daha qabaqki zamanlardan bəri olmasına mötəqiddir. O yazır ki Atropat Azərbaycan millətinin babalarına mənsub olan böyük tayfalardan birisinin adı və bu kəlmə iki hissədən mürəkkəbdir: birisi Atr (Azər) od mənasına və o birisi isə pat mühafizə edən mənasındadır. Beləliklə Atropat Od mühafizi deməkdir. Bu nəzəriyyə səhih və məntiqidir. Çünki bizim babalarımız oda sitayiş etdikləri üçün onu məxsusi yerlərdə mühafizə edirdilər və bu tayfa od gözətçisi olmaq münasibəti-

mişdir. Və indiyə qədər baqi qalan qədim şəhərlərin içərisində Həmədan kimisini tapmaq çətindir. Bildiyimiz kimi qədim şəhərlərin ən məşhuru olan Romanın tarixi fəqət miladdan 8 əsrə yetişir" (Müşir əd Dövlə).

Məşhur fransız müstəşreqi Morqanın apardığı təhqiqata görə Herodotun yazdığı Akbatan bugünkü Həmədanın yerində idi. Məxsusən şahlıq qəsrələrindən qalan əsərlər və ayrı abidələr nişan verir ki, Midiya dövlətinin gözəl və təntənəli paytaxtı olmuşdur. Morqan Ekbatan haqqında yazır ki, "bu şəhər Midiya dövlətinin paytaxtı olduğu kimi Yaxın Şərqdə elm və mədəniyyət mərkəzi idi. Əlvənd dağının ətəyində geniş və məhsullu bir cölgənin başında vaqe olub, Əlvənd dağ suları və ətrafda olan sulu çaylar vasitəsilə suvarılır. Bu cölgə çox cəmiyyətli, abad və qədim əsərlərlə müzəyyəndir.

İnsan buranın keçmiş zamanlarda böyük bir mədəniyyət ocağı olduğunu duyur. Bugünkü Həmədanın əhəmiyyəti keçmişdəki Ekbatan şəhərinin yüksək mövqeyiyyətinin ancaq zəif bir inikas kimi görünür".

Assuriyarin yazdıqlarına görə o zamanda Midiya məmləkətinin Tavakis (Təbriz) və Rahə (Rey) kimi ticarət mərkəzləri olan şəhərləri var idi. Ekbatan şəhəri dünyanın ən böyük ticarət mərkəzlərindən birisi olub, əsas ticarət yolları oradan keçib ya ora yetişirdi.

Bisütun dağından keçərək Babilə yetişən "Qərb yolu" ilə yuxarıda Dərbənddən keçən yol o zamanın ən böyük ticarət yolları sayılırdı və beləliklə Ekbatan dünyanın Məşriq və Məğribinin ortasında əhəmiyyətli ticarət mərkəzlərindən birisi hesab edilirdi.

yazdıqlarına görə Midiya əsgərləri davalarda qəhrəmancasına vuruşurdular. Bu fədakarlıqlar nəticəsindədir ki qəhrəman və mübariz babalarımız azadlıq və istiqlal ələ keçirməkdən ötrü böyük düşmənlərlə mükərrər vuruşmuş, qasib millətlərin təsəllüt-lərinə son verib, yenə azadlıqlarını ələ gətirmişdilər.

Ədəbiyyat, dil və xətt

Yunan tarixçilərinin yazdığına görə midiyalıların məxsusi bir dil və əlifbalı var idi. Lakin bu əlifba bizim zamanımıza gəlib çatmamışdır. Fəqət onun bəzi istiləhat və əsərləri bugünkü dilimizdə görünür.

Bu mövzu, yəni bədəvi dillərin son zamanlarda təğyir tapması təkcə bizə məxsus deyildir, bəlkə müsəl-məm və qəti bir qanun kimi hər millətin dilində cari olmuşdur. Bu gün dünyada öz qədim dilini tamamilə hifz edən və ya onu düşünən bir millət tapmaq olmaz.

Midiya ədəbiyyatı Azərbaycanın qədim dilində olmuşdur. Bu dil şərq millətləri içərisində böyük bir əhəmiyyətə malik olmuş, hətta pars Həxaməneşi dövləti təsis olduqdan sonra yenə də öz nüfuz və əhəmiyyətini hifz etmişdir.

Bu mətləbi sabit etməkdən ötrü Midiya dilinin birinci Daryuşun kətibəsində əhəmiyyətli bir yer tutduğunu göstərmək kafidir. Bunu da əlavə etməliyik ki aparılan təhqiqata görə bu kətibənin üstündəki hissəsi İranın qədim xətti ilə, aşağıdakı qisməti Babil dili və xətti ilə, aradakı isə akademik Marrın yazdığına görə qədim azərbaycanlıların, yəni midiyalıların dili və mixi xətti ilədir. Bu söz məruf fransız müvərrixi Operin tərəfindən də təyid edilmişdir.

(Davamı var)